

УДК 347.44(477)

ТАЄМНИЦЯ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЇЇ ПОРУШЕННЯ

THE SECRET EXECUTION OF NOTARIAL ACTS AND RESPONSIBILITY FOR ITS VIOLATION

Денисяк Н.М.,

*викладач кафедри цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету*

Статтю присвячено вивченню нотаріальної таємниці, яка є одним із важливих складників діяльності нотаріуса та належить до одного з елементів нотаріальної процедури. Аналізується нотаріальна таємниця з декількох сторін. У статті розглядаються проблеми реалізації принципу збереження нотаріальної таємниці й віднесення її до професійних таємниць. Вносяться пропозиції щодо заповнення прогалин у питанні охорони нотаріальної таємниці та вдосконалення чинного законодавства про нотаріат, що регулює це питання.

Ключові слова: нотаріальна таємниця, принцип, нотаріальна наука, нотаріус, професійна таємниця, нотаріальні дії, правовідносини, правова держава, нотаріальна процедура, відповідальність, законодавство, інформація.

Статья посвящена изучению нотариальной тайны, которая является одной из важных составляющих деятельности нотариуса и относится к одному из элементов нотариальной процедуры. Анализируется нотариальная тайна с нескольких сторон. В статье рассматриваются проблемы реализации принципа сбережения нотариальной тайны и отнесения ее к профессиональным тайнам. Вносятся предложения по заполнению пробелов в вопросе охраны нотариальной тайны и усовершенствования действующего законодательства о нотариате, регулирующего данный вопрос.

Ключевые слова: нотариальная тайна, принцип, нотариальная наука, нотариус, профессиональная тайна, нотариальные действия, правоотношения, правовое государство, нотариальная процедура, ответственность, законодательство, информация.

The article is devoted to the secrets of the notary, which is one of the important components of activities of a notary and belongs to one of the elements of the notarial procedure. The notary examines the mystery from several sides. The article considers the problems of implementation of the principle of conservation of notarial secret and attributing it to trade secrets. Make proposals for filling gaps in the protection of the notary secrets, and to improve the existing legislation on the notoriety, regulating the matter.

Key words: notarial secret, principle, notarial science, notary, professional secrecy, notarial acts, legal relations, legal state, notarial procedure, responsibility, legislation, information.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлюється тим, що вивчення нотаріальної таємниці є важливим питанням у нотаріальній науці, як і зміни, що вносилися до чинного законодавства щодо регламентації правовідносин у цій сфері.

Метою статті є спроба проаналізувати нотаріальну таємницю, теоретичні та практичні аспекти принципу збереження таємниці нотаріальної дії, а також вивчити суть цього принципу, ознаки, місце в системі принципів нотаріального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ученими в різний час розглядалися питання нотаріату й нотаріального процесу, зокрема проблеми дотримання нотаріальної таємниці. Серед дослідників, які займалися цією тематикою, варто назвати таких, як М. Авдюков, С. Пасічник, Л. Радзівська, С. Фурса, В. Аргунов, Ф. Рико, Ж. Рицфоль, Г. Черемних, І. Черемних, А. Срух, Ю. Козьяков, І. Король, Н. Круковерс, В. Марченко, С. Тertiшник, В. Шипітько, М. Рудик та інші.

Виклад основного матеріалу. Одним із завдань сучасної української юридичної науки, нормотворчої діяльності та правозастосовної практики, що пов'язано з утвердженням нових демократичних начал і створенням справжньої правової держави в Україні, є реальне забезпечення й захист прав і свобод людини та громадянина відповідно до принципу рівності всіх перед законом і судом. Відповідно до цього принципу для деяких категорій громадян передбачаються свобода й захист, що враховують умови та характер виконуваних особливих міждержавних, державних і суспільних функцій. Зазначеним громадянам надаються такі ж, як іншим особам, свобода й захист, а також додаткові гарантії від незаконних зазіхань приватних осіб і навіть органів держави з метою створення умов, необхідних для виконання покладених на них обов'язків. Серед таких додаткових гарантій важливе місце належить додержанню нотаріальної таємниці.

Зміни, внесені до чинного законодавства, зокрема й до Закону України «Про нотаріат» [1], суттєво змінили правове регулювання питання нотаріальної таємниці. З огляду на це актуальність обраної для дослідження теми полягає в розкритті питання нотаріальної таємниці в аспекті чинного законодавства України, а також окресленні проблемних питань українського законодавства щодо нотаріальної таємниці та шляхів їх вирішення.

Визначальний принцип необхідності захисту особистих таємниць громадян, які довіряються представникам певних професій у зв'язку зі здійсненням ними їх професійної діяльності, отримав відповідне вираження в нотаріальному процесуальному праві у формі принципу нотаріальної таємниці.

Одним із важливих елементів є принцип таємниці нотаріальної дії. Водночас його гарантією є те, що наслідки протиправного розголошення відомостей, які утворюють нотаріальну таємницю, мають негативний характер і пов'язані з притягненням винного нотаріуса або іншої особи, причетної до вчинення нотаріальної дії, до юридичної відповідальності.

Вимога обмеженості доступу до відомостей, які утворюють нотаріальну таємницю, означає переважно, що відомості про факт звернення до нотаріуса, суть і зміст його консультації, відомості про нотаріальну дію та, як наслідок, документи, які оформлюються в процесі дії чи консультації (матеріальні носії конфіденційної, таємної інформації), не можуть бути розголошені тими, кому в силу їх службового, професійного або іншого обов'язку зазначена інформація стала відома. Інакше кажучи, збереження таємниці вчиненої нотаріальної дії як принцип нотаріального процесуального права формалізується також як найважливіший обов'язок нотаріуса.

Не викликає сумніву факт віднесення нотаріальної таємниці до професійних таємниць. У такому аспекті вона розглядається також у юридичній літературі, а саме як один із різновидів професійної таємниці. Професійна таємниця визначається як узагальнена назва відомостей (переважно з обмеженим доступом), якими володіє особа у зв'язку з виконанням нею професійної діяльності та розголошення яких забороняється. В Україні такими є відомості, що становлять адвокатську, банківську, лікарську, комерційну, нотаріальну, службову таємницю. І. Король із цього приводу зазначає, що для окремих категорій громадян законодавством встановлено обов'язок зберігати в таємниці певні відомості про громадян, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, тобто які є професійною (службовою) таємницею. Професійні таємниці – це таємниці, довірені представникам певних професій громадянами з метою здійснення (захисту) своїх прав і законних інтересів. На думку М. Рудика, професійна таємниця являє собою окремий блок інформаційних відносин, захист від несанкціонованого розповсюдження яких є прямим обов'язком суб'єкта у зв'язку з виконанням професійних функцій. Таким чином, в основі професійної таємниці лежить професійна діяльність особи. Тобто відомості, які становлять предмет професійної таємниці, отримуються особою саме внаслідок здійснення нею професійної діяльності.

Нотаріальна таємниця є одним з елементів нотаріальної процедури, складником врегульованого законом порядку, що складається з послідовних дій нотаріуса, спрямованих на досягнення певного правового результату. Правове значення нотаріальної таємниці надзвичайно вагоме, адже вона має безпосередній вплив на вчинення нотаріального провадження та порядок його організації. Дотримання нотаріальної таємниці підкріплює довіру громадян до нотаріату [4].

Нотаріальна таємниця має надзвичайно вагоме значення під час здійснення нотаріального провадження, адже вона підкріплює довіру громадян до нотаріату та є одним із важливих правил діяльності самого нотаріуса, що забезпечує його авторитет.

Особа, якій уперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в управлінні юстиції Ради Міністрів Республіки Крим, обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій

в урочистій обстановці приносить присягу, у якій присягає зберігати професійну таємницю.

Нотаріуси та інші посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, несуть особисту відповідальність за розголошення таємниці вчинюваних нотаріальних дій [2, с. 78].

У літературі під нотаріальною таємницею розуміють відомості конфіденційного характеру про людину, яка звернулась до нотаріальної контори, про вид наданих їй послуг, зміст документів, третіх осіб тощо, про які стало відомо державному чи приватному нотаріусу, а також службовим особам, які здійснюють нотаріальні дії. Такі відомості підлягають розголошенню лише в прямо передбачених законодавством випадках і певному колу осіб [3, с. 11].

Нотаріальна таємниця належить до одного з елементів нотаріальної процедури. Тобто нотаріальна таємниця є елементом урегульованого законом порядку, що складається з послідовних дій нотаріуса, спрямованих на досягнення певного правового результату.

Відповідно до ч. ч. 2 та 3 ст. 8 Закону України «Про нотаріат» обов'язок зберігати нотаріальну таємницю покладається на:

- нотаріуса;
- посадових осіб органів місцевого самоврядування (у разі вчинення цими особами нотаріальних дій);
- консульські установи та дипломатичні представництва України (у разі вчинення нотаріальних дій);
- головних лікарів, їхніх заступників із медичної частини або чергових лікарів лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, будинків для осіб похилого віку та інвалідів, начальників госпіталів, директорів або головних лікарів будинків для осіб похилого віку та інвалідів (у разі вчинення нотаріальної дії);
- капітанів морських, річкових суден, що ходять під прапором України (у разі вчинення нотаріальної дії);
- начальників пошукових або інших експедицій (у разі вчинення нотаріальної дії);
- командирів (начальників) військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів (у разі вчинення нотаріальної дії);
- начальників установ виконання покарань (у разі вчинення нотаріальної дії);
- начальників слідчих ізоляторів (у разі вчинення нотаріальної дії);
- стажиста нотаріуса;
- осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи;
- осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій як свідків;
- інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

З наведеного постає, що обов'язок зберігати нотаріальну таємницю поширюється на будь-яких осіб, яким стала відома відповідна інформація.

У ч. 2 ст. 8 Закону України «Про нотаріат» встановлено обов'язок зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо діяльність особи обмежується наданням правової допомоги або ознайомленням із документами, і нотаріальна дія чи дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялася.

Отже, після звернення за вчиненням нотаріальної дії обов'язок зберігати нотаріальну таємницю виникає в будь-яких осіб, яким стала відома інформація, що становить предмет нотаріальної таємниці.

Правове значення нотаріальної таємниці є надзвичайно вагомим. Нотаріальна таємниця має безпосередній вплив на вчинення нотаріального провадження та порядок його організації [4; 5].

Нотаріальну таємницю необхідно розглядати з двох сторін. З одного боку, це таємниця особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії (мотив звернення й сам факт звернення особи до нотаріуса, надані для дослідження документи, досягнутий після звернення до нотаріуса результат, відомості про особисте життя особи тощо). З іншого боку, це таємниця нотаріуса як фахівця (відомості про надані поради, консультації тощо). Важливими є обидві характеристики поняття таємниці вчинення нотаріальних дій, тому обидві повинні бути законодавчо закріпленими.

На нашу думку, існує необхідність комплексного закріплення поняття нотаріальної таємниці в Законі України «Про нотаріат». Це зумовлюється такими факторами:

- 1) встановленням кола осіб, які мають доступ до відомостей, що становлять нотаріальну таємницю;
- 2) закріпленням процедури (порядку) розкриття відомостей, що становлять предмет нотаріальної таємниці;
- 3) встановленням строку для розкриття таких відомостей;
- 4) закріпленням відповідальності за порушення нотаріальної таємниці;
- 5) іншими заходами (наприклад, п. 2 ч. 1 ст. 51 Цивільного процесуального кодексу України).

Нотаріус не має права давати свідчення як свідок щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. Законодавцем не зазначено, як саме повинна виражатися така вимога. Вважаємо за доцільне доповнити наведене положення, що нотаріус залучається як свідок у разі письмової вимоги до нього осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

Відповідальність за розголошення нотаріальної таємниці несуть усі особи, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом. Закон України «Про нотаріат» питання відповідальності за розголошення нотаріальної таємниці врегульовує нечітко, оскільки містить відсилочну норму. Так, винні в порушенні нотаріальної таємниці особи несуть відповідальність у встанов-

леному законом порядку. Водночас на сьогодні відсутній закон, який чітко врегулював би питання відповідальності за розголошення нотаріальної таємниці. Питання відповідальності винних осіб можна розглядати, керуючись загальними нормами українського законодавства.

Порушення нотаріусом таємниці вчинення нотаріальних дій є підставою для анулювання свідцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю згідно зі ст. 12 Закону України «Про нотаріат».

Додержання таємниці нотаріальних дій полягає в тому, що нотаріальні дії необхідно виконувати лише в присутності зацікавленої особи (або осіб), і лише в разі необхідності – у присутності тих, хто їм допомагає (представників, перекладачів, громадян, які підписують документи за хворих чи неписьмених, та інших осіб). Ніхто зі сторонніх осіб не має права спостерігати за ходом нотаріальної процедури. Цю вимогу нотаріус зобов'язаний виконувати незалежно від того, чи здійснює він нотаріальну дію в приміщенні контори або ж за її межами. Відповідно, учасники нотаріального процесу мають право наполювати на створенні умов, що виключатимуть розголошення відомостей, які вони збираються тримати в секреті [6].

Нотаріус має право розголосити таємницю вчиненої нотаріальної дії з підстав і в порядку, передбаченому законом. Інакше його дії можуть бути підставою для відповідальності, насамперед дисциплінарної. Таємниця вчиненої нотаріальної дії охоплює таку інформацію:

- про осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії, про осіб, щодо яких вчинено нотаріальну дію;
- про зміст нотаріальної дії;
- про розмір плати за вчинену нотаріальну дію;

- про усні й письмові консультації з приводу нотаріальних дій;
- про факт звернення з проханням про вчинення нотаріальної дії.

Ця інформація може бути розголошена за таких умов:

1) додержання письмової форми звернення. Інформація може бути надана лише на письмову вимогу. Письмова вимога – це офіційне письмове звернення особи з вимогою надати інформацію або документи про вчинені нотаріальні дії. Звернення викладається на бланку установи та підписується уповноваженою особою, як правило, керівником. Вимога має стосуватись конкретної справи. У літературі висловлена думка, що вимога про надання документів має оформлюватись відповідним актом (постановою слідчого, ухвалою суду);

2) надходження вимоги від органу, передбаченого законом. Така вимога може бути заявлена судом, господарським судом, прокуратурою, органом дізнання й слідства. Інші органи та особи (адвокати, родичі, друзі, депутати, комісії, комітети тощо) не мають права вимагати надання інформації, що становить нотаріальну таємницю.

В Обов'язок зберігати таємницю вчинення нотаріальних дій є основою діяльності нотаріуса та запобігає можливості настання несприятливих наслідків у разі розголошення таємниці. У зв'язку із цим важливим є законодавче заповнення прогалин у питанні охорони нотаріальної таємниці.

Таким чином, реалізація принципу збереження нотаріальної таємниці дає змогу, окрім іншого, проявити практичну дієвість нотаріату як публічно-правового інституту. І дієвість ця полягає переважно в існуванні незалежного, розвинутого нотаріату, а також у повноцінному й ефективному його функціонуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
2. Фурса С. Нотаріальний процес: теоретичні основи / С. Фурса. – К. : Істина, 2002. – 319 с.
3. Правовые основы нотариальной деятельности : [учеб. пособие] / под ред. В. Аргунова. – М. : БЕК, 1994. – 287 с.
4. Устименко Н. Таємниці особистого життя людини та їх цивільно-правова охорона : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. Устименко. – Х., 2001. – 20 с.
5. Фурса С. Нотаріат в Україні. Теорія і практика : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / С. Фурса, Є. Фурса. – К. : А.С.К., 2001. – 976 с.
6. Фурса С. Нотаріат в Україні. Загальна частина / С. Фурса, Є. Фурса. – К. : Вентурі, 1999. – 264 с.
7. Марченко В. Таємниця здійснення нотаріальних дій. Відповідальність за її порушення / В. Марченко // Юридический журнал. – 2002. – № 1. – С. 35.